

Színészek, színdarabok a 100 évvel ezelőtti aradi színpadon

Egy évszázaddal ezelőtt az aradiak számára a színház sokkal fontosabb volt, mint napjainkban. Az 1910-es évek végén a megrázó társadalmi változások, a háború okozta nélkülözések, sőt az impériumváltás ellenére –vagy éppen ezért– az itteniek szerettek színházba járni, pedig a közösségi élet központja lehetett volna a mozi, a kávéház, a kabaré, a kaszinó, vagy ülhetek volna akár a saját otthonukban is –elmerülve a félelembe, a gondokba, a nélkülözésbe. De ahhoz, hogy az aradi színház akkori több mint ezer férőhelyes nézőtere megteljen, a közönség igényeinek megfelelő jó színtársulatra és műsorra volt szükség. És úgy tűnik ez is megvolt annakidején.

Aradon a háború utolsó évében, 1919-ben Szendrey Mihálynak (aki 1905-től direktorkodott itt) még mindig igen nagy létszámú együttese volt, a technikai személyzeten és a zenekari tagokon kívül (a kórossal együtt) megközelítőleg 100-an voltak nála alkalmazásban, ezt egészítette ki az egy-egy előadásra felvett „civil” statisztéria.

Volt néhány remek színésze is, aki „vitte” a produkciókat. Hogy csak néhányat említsünk, a drámatagozat egyik kiválósága **Forgács Sándor** (1890–1944), aki 1917 őszétől szerződött ide, 1921-ig volt tagja az aradi színháznak, de itt játszott és rendezett az 1930-as évek elején, és a gyakran vendégszerepelt a közben lévő időben is.

Forgács sovány, ideges alkatú ember volt, markáns arcvonásokkal, keskeny ajakkal, de ha megszólalt, csodálatos baritonja úgy zengett, mintha orgona zúgna, s ez elfeledtette a nézővel a nem éppen előnyös külsejét. Nagyműveltségű művész, nagy lelkesedéssel órákig tudott folyamatosan beszélni szerzőkről, színdarabokról, irodalmi alkotásokról, és imádta a ver-

seket, a munkásotthonba is eljárt szavalni. Aradon az első szerepei közé tartozott *Az ördög* és a *Hamlet* címszerepe, ez utóbbi akkora siker volt, hogy a nézők másnap is zsúfolásig megtöltötték a színházat, mikor a Shakespeare-tragédiát megismételték. A másik kedvenc szerepe akkoriban Lucifer volt *Az ember tragédiájából*, és arra is alkalma adódott, hogy ezt többször is eljátssza Aradon.

A hős-szerelmes szerepekre az 1918-tól ideszerződött, helyi születésű **Földes (Friedman) Mihály** (1888–1967) volt alkalmas, nemcsak a tehetsége, de magas, arányos termete, szabályos arcvonásai, jó megjelenése miatt is. Ő a frontszolgálat után tért „haza” Aradra, s hogy kvalitásait megmutassa, olyan szerepek eljátszásával mutatkozott be a helyieknek, mint Rómeó vagy ifjú Nagy István *A tanítónőből*.

A női drámai szerepek megformálói között ott

volt az igen jó képességű, igazán nőies megjelenésű Kesztlerné Kápolnay Juliska, vagy a bájos naiva Heppesné Harmath Józsa. A temperamentumos vígjátéki szerepek remek megformálója **Kiss Mariska**, a neves újságíró, Lits Antal felesége. A zenetagozat ifjú üdvöskéje a nagyon fiatal, alig 17 éves Szeghő Lili, aki ezelőtt nem sokkal végzett a Színművészeti Akadémián ének- és próza „szakon” egyszerre. (A felvételin a koránál idősebbnek vallotta magát.)

A helyiek nagy öröme a katonai szolgálat után ismét visszaszerződött ide a helyi születésű, igen sokoldalú, de elsősorban az énekes buffó szerepek remek előadója, a tisztas kort megért Faludy Károly (1872–1974).

Az operák tenorszerepeit (1919 végéig) az olasz Pardy Armand énekelte, akit Hamburgból „szerzett meg” a direktor. „Lágy, behízelt tenorja van, amelyet szuverén biztonsággal kezel, alakításában drámai erő van”– jellemezte őt Arad és Vidéke, mikor ideszereződött. Nagy érdeme, hogy néhány operett szerepet megtanult magyarul.

Szopránénekes a már nem túl fiatal, de még mindig igen csinos, szép hangú **Várady Margit** (1883–1971), ő 1915 ősztől szerződött ide. Kitűnő a bariton énekes és rendező a későbbi direktor, Róna Dezső (1887–1968).

Az operettek „Fedák Sárija” Horváth Mici (1897–1983), így nevezték őt a Bánságban. Neki a híres dívával ellentétben jó énekhangja is volt, mezzoszopránként még a *Carmen* címszerepének eléneklésére is vállalkozott.

Zenés és prózaszerepekben valamint a színdarabírásban egyaránt kitűnő, a hölgyek körében igen népszerű **Barics Gyula** (1887–1930),

akinek színészi pályája, élete igen hamar véget ért súlyos agydaganata miatt.

Aradon (1902-től) Nemzeti Színház volt, de ez nem jelentett állami tulajdont, bár volt állami, városi támogatás. A színészek „gázsiját” az igazgató fizette nagyobb részt a befutott bevételből a szezon elején megkötött szerződések szerint, és az együttes megdolgozott a kapott pénzért. Ma már szinte elképzelhetetlennek tűnik, hogy a szeptember végén-október elején kezdődő téli évad szinte minden napján előadást tartottak (a szentestét és nagypénteket kivéve), a hétvégeken pedig gyakran napi 2-3 előadás volt. A téli szezonzárást követően rövid szünet után kezdődött a 40-50 produkciót magába foglaló nyári szezon a színpadon, utána a nyári játszó helyre utaztak.

Az együttes a legválságosabb időkben is igyekezett műsort adni. Például 1918. október 31-én is előadás volt (Lengyel Menyhért *Charlotte kisasszony* című színművét játszották), sőt műsort adnak aznap a Modern Színháznak nevezett kabaré előadói is a Salacz utcában, miközben –az őszirózsás forradalom szellemében –mintegy 8-10 ezer résztvevővel Aradon is nagygyűlés volt Szabadság téren (a nyitó beszédet Barabás Béla tartotta). Aztán a zavargások miatti egészen rövid szünet után a színházi előadások ugyanúgy folynak tovább, mint azelőtt.

Pedig 1918 utolsó hónapjai és a következő esztendő (esztendő) alapjaiban rázták szét a megszokott rendet és a Monarchiával együtt a történelmi Magyarországot, A történelmi idők forrongó eseményei természetesen nem kerülték ki Aradot sem, az 1918. májusi impériumváltás pedig más dimenzióba helyezte a várost a kulturális életével együtt. Ezekben az időkben volt olyan is, hogy Arad körül volt zárva, komoly ellátási problémákkal küzdött, nincs élelem, nincs tüzelő, ruhanemű, még cipőből is hiány van. Ám élni kellett tovább, a színházban igyekeznek úgy játszani, mintha körülöttük nem égne a világ – de a repertoár összeállításában azért – amennyire a jó ízlés megengedte – igyekezett alkalmazkodni az adott helyzethez.

Az 1918 végétől 1919 nyaráig tartó francia megszállás idején sok „francia” darabot adnak, ezzel igyekeznek elnyerni az itt tartózkodó megszállók rokonszenvét, mutatván, hogy a helybelieknek van francia műveltsége, hisz „kultúrnemzet” vagyunk.

Az első rangos repríz Forgács rendezésében 1919. január hetedikén a *Szókimondó asszonyság*, Sardou vígjátéka, majd az újság szerint részint ugyancsak miattuk – a *Cyranot* újítták fel. A címszereplő (és rendező) Forgács nemcsak „tökéletesen oldotta meg feladatát,” hanem hibátlan franciasággal mondta el a híres orr-monológot is. (Arad és Vidéke, február 15.). A város műveltebb rétege pedig műkedvelő produkció keretében mutat be francia szerzőjű műveket, amelyre meghívják a megszállók képviselőit is. „Teli vagyunk francia simpatíával” – kommentálta a sajtó az eseményeket.

A megszálló gyarmati „szerecsen” hadsereg tisztjei egyébként lelkesen járnak színházba, sőt ők maguk is amatőr színtársulatot alakítanának, ehhez kértek a színháztól díszleteket, kosztümöket, színpadi kellékeket. Ezek azonban nem kerültek vissza a Szendreyékhez, többek között náluk maradtak a biedermeier ruhák is, a kár értéke megközelítette a 30.000 koronát, ami igen nagy veszteséget jelentett az amúgy is anyagi gondokkal küzdő társulatnak. (Aradi Közlöny, 1919. október 5.).

Egy érdekesség, hogy a városban 1919. április elsejétől ők vezették be a nyári időszámítást, Aradon most történik először az órák átállítása.

Az évad első feléhez viszonyítva 1919 januárjától nő operaelőadások száma. Lévéen ez nemzetközi zene, a teátrum ezzel is igyekezett kedvezni az „ideiglenesen” itt tartózkodó csapatoknak. A direktor külön páholyt is nyitattott a szerb, majd a francia tiszteteknek. (A sajtóban anekdoták keringtek arról, hogy az előadást akkor kezdték meg, ha ezekben a páholyokban ült valaki.) Játsszák a

Traviátát, Toscát, a Parasztbecsület, A trubadúrt, Bajazzókat, a Hoffmann mesét, a főszerepekben rendszerint Pardy Armanddal, Várady Margittal, Róna Dezsővel, Szeghő Lilivel. Februárban a Carmen a címszerepben Horváth Mici mutatkozott be, majd márciusban a Faustot veszik elő Róna Dezső rendezésében, a felújított operát az évad folyamán elég gyakran játszották. Május elején az évek óta nem adott Márta című Flotow-operát újították fel, amelyben Tristant Arad kulturális életének egy igen érdekes személyisége, Bing János (1883–1965) énekelte. Az igen jó módú, előkelő aradi családból származó borkereskedő családatos, képzett bariton hanggal rendelkezett, de nem szerződött semmilyen színházhoz. Szülővárosában azonban gyakran vállalt fellépést, olyan is volt, hogy egy-egy előkelő környezetben játszódó előadáshoz a saját bútorait, szőnyeget adta kölcsön díszletként. Lakása, amely a művészek, festők, énekesek, zenészek állandó találkozóhelye, tele volt műtárgyakkal, értékes festményekkel. Aradról 1951-ben költözött el, miután vagyonát elvesztette. Akkor emigrált Izraelbe, itt halt meg szegényen 1965-ben.

A színház repertoárja akkoriban igen változatos volt. Hogy néhány különlegességet említsünk, a prózatagozat érdekes darabja a divatos orosz szerző, Mihail Petrovics Arcübasev (1878–1927) izzó hangulatú drámája, a *Szenvedély* (magyarra átdolgozta Bródy Sándor). Ezt Forgács rendezte, és ő formálta meg tökéletesen „a féktelen szenvedélyű főhős alakját az érzelmek teljes skáláját adva minden színben és mélységben.” – írja róla a Függetlenség című aradi napilap kritikusja, aki érdekes megjegyzést fűz a darab mondanivalójához: „minden porcikánk tiltakozik a darab sugallta álságos igazságok ellen, hogy ami a másé, az mind az enyém lehet”. (Függetlenség, 1919. február 5.)

Március 15-én este a színházi díszelőadáson a *Bánk bán* került színre, a címszereplő Földes Mihály, Melinda – Csige Böske, Tiborc – Várnay Jenő, Gert-

rudis – Szász Anna. A színművet a Himnusz, valamint a baloldali költő, Csizmadia Sándor verse előzte meg.

Rangos produkció februárban a Kultúrpalotában tartott Ady-matiné, amelyet a január 27-én elhunyt költő emlékére rendeztek. Ezen Zombory Andor méltatta a költő munkásságát, Forgács Sándor és Barics Gyula Ady-verseket szavalt, Szeghő Lili pedig a Reinitz Béla által megzenésített verseket énekelte.

A repertoár uralkodó műfaja azonban az operett. Az igen népszerű *Csárdáskirályné*, *Mágnás Miska*, *Leányvásár* mellett az évad legsikeresebb újdonsága, Leon Ascher *Hejehuja báró* című operettje Győző Alfréd ötletes rendezésében Horváth Micivel, Bariccsal, Kertész Dezsővel a fontosabb szerepekben és kitűnő táncokkal Győző és Rontay Boriska előadásában. (A címadó Hejehuja a farsang „bárója”, aki minden évben egyszer testet ölt, hogy boldoggá tegye az embereket.) Nagy a siker, az előadások száma a boldog békeidőket idézi, az évad végéig 22-szer játszották.

Nem mindennapi témájú az áprilisban színre került, napjainkra elfelejtett Szirmai Albert-operett, a *Gróf Rinaldo*, amelyben minden van, hogy a közönség érdeklődését lekösse: pisztolyos nőrablás, lövöldözés, titokzatos várkastély, emellett persze néhány jó szerep és szép dallamok Gábor Andor verseire. A címszereplő egy Amerikában meggazdagodott magyar dzsentrigyerek, Ádám Gyurka, aki néger szolgája kíséretében beront egy fényes főispáni estélyre, és pisztollyal a kezében elrabolja az öreg és kissé szenilis Keszthelyi gróf szép, fiatal feleségét, Helént, akibe halálosan beleszeretett.

A zenés darabot Aradon a hónap végéig szinte minden este játszották, és műsoron maradt a következő évadokban is, megbukott itt azonban a március közepén bemutatott Nedbal-operett, *A szép Saskia*. (A címadó hölgynek annyi köze van Rembrandt Saskiájához, hogy ő is egy festő modellje.)

Az évadzárás után, május 14-én az Arad és Vidékében megjelent értékelő szerint ebben a szezonban az együttes „hivatása magaslatán állott”, hiszen folyamatosan játszottak, a háború szerencsétlen befejezése, a kenyérgondok, a sok nélkülözés” közepette, mikor a színjátszás egész Erdélyben válságba került. „Amit nyújtott a szűkös körülmények között, az megfelelő volt, néha tökéletes.”

A május 17-én bekövetkezett impériumváltás új városi vezetése kezdetben a teátrum működésén nem változtatott, az új színügyi bizottság, pályázat kiírása nélkül Szendreynek is megadta 1923 szeptemberéig a koncessziót. Az első hónapokban az intézmény életébe való beavatkozást javarészt a cenzúra jelentette (működött az öncenzúra is).

A június 18-án kezdődő nyári szezon (és az elkövetkező minden évad) repertoárjából kimaradtak a magyar vonatkozású történelmi darabok vagy a súlyosabb problémákat tárgyaló társadalmi drámák, és túlsúlyba kerültek a politikamentes pikáns, zenés francia bohózatok (*Sztrájkol a gólya*, *A csodagyermek*, *Van-e babája*) valamint az operettek, de szép számban játszottak operát. A nyári évad egyébként itt helyben szeptember közepéig tartott, mivel a megszállt és sarkaiból kifordított világban a társulat nem tudott elmenni a megszkott kiszállásokra.

A prózatagozat nyári műsorának azonban voltak értékes produkciói is, ezek közé tartozott a két Tolsztoj-mű, az *Élő holttestet* és az *Anna Karenina*, Bródy Sándor *A tanítónő* című drámája, majd augusztus 31-én és szeptember 1-jén *Az ember tragédiája*.

A zenés művek között van néhány ősbemutató is helyi alkotók tollából. 1919. augusztus 10-én, az Aradon élő neves, akkor már igen idős operaénekes, Odry Lehel szövegével került színre a *Tomarista* Horváth Mici, Szeghő Lili, Róna Dezső főszereplésével, a mesélő Harmath Józsa volt. A librettó húsz évvel ez-

előtt egy pályázatra íródott, a meseszerű történet több ezer évvel ezelőtt játszódik Indiában, a zenéjét Fersch Ödön tanár állította össze. A darab sikert aratott, tetszett a város vezetőinek is, a színügyi bizottság elismerését Mülek Lajos továbbította a szerzőnek. A mű a nyár folyamán még néhányszor színpadra került.

Ugyancsak helyi szerzők, Polgár László (Polgár Sándor volt színész fia) és Szánthó Manó (Mihály) zenetanár alkották a *Mi-ko-ó* című furcsa című operettet, amely Barics rendezésében augusztus 21-én került a nyári színikör színpadára, és a hónap végéig minden este ezt játszották, szeptember 9-én is ez volt a műsor az újságírók egyesületének javára rendezett díszelőadáson. Régi ötletek új köntösben, és hiányzik a cselekmény – írta róla a kritikus (KL. szignó alatt) – a zene viszont elsőrangú, finom kidolgozás, eredeti zenei ötletek jellemzik. A zenekart maga a szerző dirigálta, a szereplők, Horváth Mici, Barics Gyula, Kieffer Lujza jól alakítottak. (A világosi születésű Szánthó (1896–1935) a két világháború között Pesten igen népszerű operett szerző, társszerző lett /*Mit susog a fehér akác; Lehullott a rezgő nyárfa levele stb.*/)

A nyár folyamán már jelentkeznek Aradon a román színtársulatok. Első a sorban. július 27-től a bukaresti Nemzeti Színház egy kisebb csoportja, a Ion Manolescu vezette 16 tagú együttes többek között a *Casa de lut* valamint Ion Sorbul *Moartea civilă* című tragikomédiáját tűzte műsorára. Az Aradi Közlöny szerint őket néhány előadás erejéig Szendrey hívta meg, de a következő szezontól az állam nyelvén játszó, egyre gyakrabban jelentkező, főleg bukaresti együttesek fogadása kötelezővé válik, ami jelentős bevétel kiesést jelent az anyagilag egyre nehezebben boldoguló helyi együttes számára.

A magyar színjátszás működését nehezítő körülmények már a következő, 1919/20-as színházi évad elején jelentkeznek (majd egy évvel Trianon előtt), és

a helyzet a továbbiakban egyre tovább romlott, de az aradi színház –bár sokszor csak „vegetáltak,” 1940-ig fenn tudta tartani magát.

Piroska Katalin

Nyugati Jelen Évkönyv. 2020